

בס"ד

מראי מקומות שבת הגדול תשפ"א

1. דתניא "ואכלו את הבשר בלילה הזה", רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן "בלילה הזה" ונאמר להלן "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה", מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות. אמר לו רבי עקיבא והלא נאמר "חיפזון", עד שעת חיפזון וכו'. אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו (פסחים קכב).
2. מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר "בערב תאכלו מצות" וכו' ומצוותה כל הלילה (רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו ה"א). כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק מן העבירה, ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר (הל' קרבן פסח פ"ח הט"ו).
3. לאתויי אכילת פסחים ודלא כרבי אלעזר בן עזריה. מכל מקום נראה דהלכה כרבי אלעזר, דהא איכא סתמא בערבי פסחים כוותיה וכו', וסתמא בסוף פ"ק דברכות גבי מעשה ובאו בניו של רבן גמליאל מבית המשתה וכו', אמר להם כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר, ואילו אכילת פסחים לא קתני ומוקי לה כרבי אלעזר בן עזריה דאמר עד חצות. ואם כן צריך למהר לאכול מצה בלילי פסחים קודם חצות, ואפילו מצה של אפיקומן, שהרי חיוב מצה בזמן הזה הוא דאורייתא, אבל בהלל של אחר אפיקומן אין להחמיר כל כך שהרי מדרבנן הוא. (תוס' מגילה כא, א).
4. ואף על גב דהאי סתמא כרבי עקיבא, איכא סתמא בפרק קמא דברכות כרבי אלעזר בן עזריה וכו', וכיוון שכן לא פסיקא לן הלכתא כמאן, ולפיכך צריך להזהר שלא לאכול מצת מצוה שבילילי פסחים אחר חצות, וכן בהלל שבילילי פסחים החמירו בתוספות שלא לקרותו אחר חצות (ר"ן מגילה ז, א, מדפיו. וכן פסחים כו, ב, מדפיו).
5. ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות (רמ"א סי' תעז ס"א).
6. שצוינו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחילת הלילה כפי צחות לשון המספר, וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם, ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם, ובהודות לו יתעלה על מה שגמלנו מחסיו יהיה יותר טוב (רמב"ם ספר המצוות מצוה קנז).
7. אמר רב יהודה אמר שמואל וכו', והלל זה מי אמרו, נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם (פסחים קיז, א).
8. ושמונה עשר יום בשנה מצוה לגמור בהן את ההלל ואלו הן, שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה וראשון של פסח ויום עצרת (רמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ו. הובא בר"ן פסחים כו, א, שתמה שחיסר ליל פסח).
9. אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב בתשובה שאין מברכים על הלל שבילילי פסחים לגמור את ההלל, שאין אנו קורים אותו בתורת קורים אלא בתורת אומר שירה, שכך שנינו שם (פסחים קטז, ב) רבן גמליאל אומר וכו', ובסיפא לפיכך אנו חייבים להודות ולהלל וכו', ולפיכך אם בא אדם לברך משתקים אותו, אלו דברי הגאון ז"ל (ר"ן פסחים כו, ב, מדפיו).
10. ושאלת, למה אין מברכים בלילי הפסח על ההלל וכו', שאין מברכים על ההלל אלא ביום, משום דמצוה היא לקוראו ביום, כמו שהיו עושים במקדש שהיו ישראל קורים את ההלל על קרבנותיהם, אבל בלילי פסחים קריאת ההלל לאו מצוה היא, שהרי לא היו עושים קרבנותיהם בלילה, אלא כעין שמחת בעלים היא ונתינת שבח והודאה לפני המקום (שו"ת ר"י מיגאש סי' מד).

11. משמע כאן דאישה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת, וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא, ואע"ג דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים דמחייבי בארבע כוסות, ומסתמא לא תקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה, שאני הלל דפסח דעל הנס הוא בא ואף הן היו באותו הנס (תוס' סוכה לח, א).

12. דאמר שמואל לחן עוני, לחם שעונים עליו דברים הרבה. רש"י – שגומרים עליו את ההלל (פסחים לו, א).

13. לחם עוני שאומרים עליו דברים הרבה, ר"ל הגדה והתחלת הלל (מאירי פסחים קטו, ב).

14. וצריך לברך בתחילתו ולקרותו בנעימה, דתניא רבי שמעון בן יהוצדק אומר ימים שמונה עשר ולילה אחד יחיד גומר בהם את ההלל ואלו הם, ח' ימי חנוכה וח' ימי החג ויום טוב של עצרת ויום טוב ראשון של פסח ולייל וכו', ומצוה מן המובחר לקרות את ההלל בשני לילות של גלויות ולברך עליהם **ולאומרן בנעימה**, לקיים מה שנאמר "ונרוממה שמו יחדיו" (מסכת סופרים פ"כ ה"ז).

15. בליל ראשון של פסח גומרים ההלל בציבור בנעימה בברכה תחילה וסוף (שו"ע סי' תפז ס"ד).

16. כל היום כשר וכו' ולקריאת ההלל וכו'. דכתיב "ממזרח שמש עד מבוא מהולל שם ה'", רב יוסף אמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". (מגילה כ, ב, ראה רש"י שם וטורי אבן מגילה יד, א, שו"ת חתם סופר או"ח סי' נא ועוד).

17. מצות קריאת הלל מעומד (שו"ע או"ח סי' תכב ס"ז). ומה שקורים בליל פסח מיושב משום שחולקים אותו אין מטריחים לעמוד, ועוד שאז דרך הסיבה וחירות (ט"ז סק"ד והוא מהבית יוסף).

18. והלל יוצא אפילו אינו מבין הלשון (מגן אברהם סי' סב ס"ק א).

19. אלא שבשירה והלל על הנס ישנם ב' ענינים, ענין הכרת הטוב וההודאה עליו, ומזה יוצא ממילא התקרבות להש"ת בדבקות, כפי שהשירה מסוגלת לעורר את הנפש. ועוד בזה ענין, להכיר יותר את השגחתו יתברך ורוממותו, ויכולת הבורא הבלתי מוגבלת, וכי כל עניני הטבע קבועים ממנו והוא משנה אותם כרצונו, וכי כל מה שקורה בתבל אינו בדרך מקרה, ח"ו, אך פועל אדם ישולם לו והכל משפט צדק, והשירה באה גם לתכלית זו, כי אף מה שהאדם רואה בעיניו, מהצורך לבאר לעצמו מה שהוא רואה ולקבוע בהכרתו, וירא ישראל וגו' וייראו העם את ה' וגו' ויאמינו בה' וגו' ואחר זה - אז ישיר, כי השירה קובעת בהכרה יותר, [ובשירה תועלת גדולה לענין הזכירה, כתבו לכם את השירה הזאת (דברים ל"א, י"ט) ולפי פשוטו קאי על שירת האזינו, וכן מפורש בשו"ת שאגת אריה סי' ל"ה, ואמר: כי לא תשכה מפני זרעו, דבשירה בהתרגשות הנפש מונח ה"ל לא תשכה"].

ועוד כמה יגדל החיוב הזה, מוכח מהאזהרה דאמרו חז"ל (סנהדרין צד, א) ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה, רבש"ע ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הניסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח, לכן נסתתם וכו'. ואפשר שטעם הדבר הוא מפני שחסרה הפעולה לתועלת רוחנית שצריכה לבוא ע"י הנס, והיא תביעה גדולה, ומה"ט החמירו חז"ל כ"כ במצוות דפרסומי ניסא, כמו נר חנוכה, מקרא מגילה, וד' כוסות, ולכמה פוסקים הקדימום למצוות דאורייתא (ואפשר דבגלל שלא אמר שירה לא נעשה זכרון מיוחד ופרסום לנס ההוא). וכו'.

וזהו ההבדל בין שירת המלאכים, שלא רצה בה הקב"ה אז, לבין שירת משה ובני ישראל. דלגבי המלאכים, דנקראים עומדים, שאינם צריכים בשירתם להשיג השגות חדשות באמונה, או לבטל דעות כוזבות והשקפות מגושמות הבאות מעולם הגשמי, והשירה היא רק הלל ושבח ורוממות לבורא, שזהו תכליתם, ע"ז אמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה, ולא רצה באותו שבח. אך בשירת בני אדם הלא יש גם הענין הנוסף, חיזוק והעמקת ההכרה באמונה והשגחה, ולקבוע את זה בנפש, גם לזכור לדורות, וע"ז אין טענה כלל באבדן רשעים, כי זו התכלית הנרצית מ כל הענין, ובודאי מוכרח החיוב לומר שירה על הנס, ולזה אמרו שירה - אז ישיר, שהוא תחילה וראש לכל השירות ויסוד גדול לאמונה (משנת רבי אהרן, ח"ג).

20. חידושי רי"ז הלוי הל' חנוכה פ"ג הל"ו (מצורף).

חידושי רי"ז הלוי הל' חנוכה פ"ג הל"ו

פ"ג הל"ו ולא הלל של חנוכה בלבד הוא שמד"ס אלא קריאת ההלל לעולם מד"ס בכל הימים שגומרין בהם את ההלל עכ"ל, ובהשגות שם ז"ל ויש בהם עשה מדברי קבלה השיר יהי לכם עכ"ל, והמ"מ כתב ע"ז וז"ל ובאמת שבפ"י ערבי פסחים אמרו שנביאים תקנו הלל על כל צרה שנגאלין ממנה אבל לאמרו בימים קבועים מדבריהם הוא ואעפ"י שהביאו בערכין אותו פסוק אינו אלא לסמך ולדמיון זה דעת רבנו והוא הנראה עכ"ל, והנה בפסחים דף קי"ז אמר ר"י א"ש וכו' והלל זה מי אמרו נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן ע"כ, ויעו"ש בפ"י רשב"ם דכל פרק ופרק היינו רגלים, הרי דעיקר תקנת הנביאים מעיקרא כך היתה שיאמרו אותו בין ברגלים ובין על כל צרה וצרה, ולפי"ז צ"ע דברי המ"מ שחילק ביניהם דלאמרו על כל צרה שנגאלין ממנה הוא תקנת הנביאים, ובימים הקבועים הוא רק מד"ס, ומ"ש זה מזה, וצ"ע.

והנה על עיקר השגת הראב"ד מקרא דוהשיר יהי לכם, לכאורה ה"א אפשר עפ"מ שכתב הר"נ בפ"י ע"פ וז"ל אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב בתשובה שאין מברכין על הלל שבלי לילי פסחים לגמור את ההלל שאין אנו קורין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה שכך שנינו ר"ג אומר וכו' ובסופה לפיכך אנו חייבים להודות להלל וכו' ולפיכך אם בא אדם לברך משתקין אותו אלו דברי הגאון ז"ל עכ"ל, הרי דהלל תרי דיני איתנהו ב"י, דיש הלל שדינו שאומרים אותו בתורת אומר שירה, כמו הלל של לילי פסחים דהפסח טעון הלל באכילתו, ודינו שנאמר בתורת שירה ולא בתורת קורין כמש"כ ר"ה גאון ז"ל, והלל זה לא נתקנה בו ברכה, ועוד איכא דין מסוים של קריאת הלל שהוא מצוה מד"ס ב"ח ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל ודינו הוא דין קריאה ולא דין אמירת שירה ונתקנה עליו ברכה כמו על כל מצוה שמד"ס. ולפי"ז הרי י"ל דהקרא דהשיר יהי לכם כל עיקרו לא מיירי אלא מהלל של שירה בלבד, דהרי כתיב ב' כליל התקדש חג דהיינו הלל של ליל פסח שכל עצמו הוא רק הלל של שירה, ולא הלל של קריאה, וזהו דהוי מדברי קבלה, אבל הרמב"ם הרי מיירי הכא מדין מצות קריאת ההלל ב"ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, דהיינו הלל של קריאה ונתקנה בו ברכה כמבואר להדיא בדברי הרמב"ם דמזה ההלל הוא דקמיירי, [כדמסיק וי"ח יום בשנה מצוה לגמור בהן את ההלל ואלו הן וכו', ולא חשיב בהדייהו הלל של ליל פסח, ומשמע דשיטתו כשיטת ר"ה גאון דהוא מילתא אחריתא הוא, וכן בפ"ח מהל' חו"מ פסק דאין מברכין על ההלל של לילי פסחים והיינו כדעת ר"ה גאון הנ"ל], וזה לא הוזכר כלל בהפסוק דהשיר יהי לכם, וכל עיקר מצותו וענינו הוא רק מדבריהם בלבד, אבל מדברי קבלה אין לנו רק הלל שאומרים אותו בתורת אומר שירה כמו הלל של לילי פסחים, ולא זולת זה.

והנה בפירש"י ורשב"ם בפסחים שם פירשו דכל פרק ופרק היינו רגלים ועל כל צרה שלא תבא ר"ל חנוכה עיי"ש בדבריהם, ולפי"ז אידי ואידי ימים הקבועים נינהו, והנה בה"ג בסוף הל' לולב כתב וז"ל ויחיד דקאמרינן גומר בהן את ההלל לאו יחיד ממש קאמרינן אלא כל היכי דלא כניפין כולהון ישראל יחיד קארי להון והאי דקמפיק להון בלשון יחיד משום דכד כניפין כולהון ישראל ובעי למימר הלל כל יומא על כל צרה שנגאלין ממנה אמרי עכ"ל, ולפי דברי הבה"ג אלו הרי יש לפרש דברי הגמ' דהיינו מאי דאמרינן שיהיו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה וכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן, דעל כל פרק ופרק ר"ל ימים הקבועים דהיינו י"ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל וקריאת ההלל בהן מצוה מד"ס, ועל כל צרה וצרה ר"ל הלל של כל ישראל שיכולים לומר בכל שעה ושעה על כל צרה שנגאלין ממנה, ושוב מצאתי לרבנו ירוחם שכ"כ להדיא בנתיב י"א דכך הוא הביאור לפ"ד הבה"ג הב"ל. והנה צ"ע בהלל זה שכל ישראל אומרים אותו בשעה שנגאלים מאיזה צרה, שכפי המבואר בדברי הבה"ג הנ"ל אינו חובה אלא רשות דאי בעי למימר אמרי, אם הוא ג"כ דין הלל של קריאה כמו ב"ח ימים שגומרים בהם את ההלל, או דנימא דכל יסודו ועיקרו של הלל זה הוא דין אמירת שירה, כמו הלל של לילי פסחים שהבאנו מדברי ר"ה גאון דכל עיקרו אינו דין קריאה רק דין אמירת שירה, וה"נ הלל זה שכל ישראל אומרין אותו על גאולתן היינו הלל של שירה, אבל הלל של קריאה אין לנו אלא ב"ח יום שיחיד גומר בהן את ההלל. והנה הרמב"ן בסה"מ שורש א' הביא דין קרא דהשיר יהי לכם כליל התקדש חג ופי' בו וז"ל יאמר הנביא כי ישירו וכו' המושיע אותם מיד סנחריב כאשר הם משוררים בליל התקדש החג והוא ליל אכילת הפסח עכ"ל, ולפי דברי הבה"ג הנ"ל הרי הפ"י בזה פשוט, דיאמרו הלל

על גאולתן כמו בליל התקדש חג, וא"כ דימה הכתוב הלל זה שאומרים אותו על גאולתם להלל של לילי פסחים דהיינו הלל של שירה ולא בתורת קורין, וצ"ע בזה. ואם נימא כן, וי"ל דזהו ביאור דברי המ"מ שחילק בין אמירת הלל בימים הקבועים לאמירתו על כל צרה שלא תבא שנגאלין ממנה, וכוונתו למש"כ דהקרא דהשיר יהי' לכם דקמייתי לי' הראב"ד, היינו הלל של שירה שאומרים אותו בשעה שנגאלין מן הצרות, אבל לאמרו בימים הקבועים שזהו דין נוסף של קריאת הלל בלא תורת אמירת שירה, זה כל יסודו ועיקרו הוא רק מד"ס, ולא נכלל בהקרא דהשיר יהי' לכם, וכמש"כ למעלה.

והנה בר"י רפ"ב דברכות הביא בשם ר"ת שסובר ג"כ כדברי בה"ג הנ"ל ומוסיף עוד דבהלל זה מברכין על קריאתו אע"פ שלא היו גומרין אותו יעו"ש בדבריו, ולכאורה הדבר צריך ביאור, מ"ש הלל זה משאר הלל דפשיטא שאין מברכין רק על הלל שלם, ובהדיא תניא בתוספתא דמנחות פ"ו דהלל ושבח ותפלה מעכבים זא"ז דהיינו דבעינן דוקא הלל שלם ולא חצי הלל, ומ"ש הלל זה דסגי גם במקצת לברך עליו, [ואע"ג דלש"י ר"ת בעצמו מברכין גם על הלל של ר"ח וחזוה"מ"פ אף שאומרים אותו בדילוג, התם דינא אחרינא הוא משום דס"ל דמברכים על המנהג]. אולם לפמש"כ דהלל זה שכל ישראל אומרים אותו על גאולתם יסודו הוא דין אמירת שירה ולא דין הלל של קריאה, א"כ י"ל דזהו החילוק שביניהם גם לענין דין גומר, דבהלל של קריאה כל ההלל כולו מעכב וכדתניא בהתוספתא הנ"ל דמעכב זא"ז, וזהו דקאמרינן י"ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, דהיינו דמצותו הוא דוקא באמירת כל ההלל, ומקצת הלל לאו הלל הוא, אולם כ"ז הוא בדין הלל של קריאה דהיינו בימים הקבועים, אבל בהלל שכל ישראל אומרים אותו על גאולתן שיסודו הוא דין אמירת שירה על הנס, וכמש"כ, בזה ליכא דינא דניבעי דוקא כל ההלל ביחד, וזהו שכתב ר"ת שיכולים לאמרו ולברך עליו אע"פ שלא היו גומרין אותו, ואשכחן כה"ג בהלל שהיו אומרים בשעת שחיטת פסח דתנן בפסחים דף ס"ד ר"י אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעו לאהבתי וגו' מפני שעמה מועטין, הרי בהלל שאומרים אותו בתורת שירה כמו בשחיטת פסחים גם מקצת הלל ככל הלל, וה"נ בהלל של כל ישראל דכוותה כיון דיסודו הוא דין אמירת שירה ולא דין קריאת הלל, ליכא דינא שנצטרך לגומר כולו דוקא כמו בהלל של יחיד בימים הקבועים, והן הן דברי ר"ת הנ"ל, וכמש"נ. והנה בר"נ פסחים לאחר שהביא דברי ר"ה גאון דלהכי אין מברכין על הלל של לילי פסחים משום שאין אנו קורין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה סיים ע"ז דכן הסכימו הגאונים רב צמח ור"י וכו', ובמרדכי פסחים כתב וז"ל על קריאת הלל שבלילי פסחים כתבו הגאונים שאין מברך עליו לגמור לפי שמפסיקין בו לאכול סעודתו ואינו אלא כקורא בעלמא וכן פי' רב צמח ורב האי שאין אלא כקורא בעלמא עכ"ל, ולכאורה שני טעמים נפרדים הם טעמא דמפסיקין בו וטעמא שאין קורין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה, ומה זה דכילי להו בחזא, ולכאורה הדבר צ"ב. אולם לפי דברינו הנ"ל י"ל דבאמת יסוד הדבר אחד הוא, דמדמפסיקין בו ואין אומרים אותו כולו בילד ש"מ דאינו נאמר בתורת קריאת הלל רק בתורת אומר שירה, ולהכי אומרים אותו לחצאין דאין בו דין גומר, והן הן דברי המרדכי שכתב לפי שמפסיקין בו ואינו אלא כקורא בעלמא. והנה ברמב"ן פסחים הביא דברי רב צמח גאון וטעמא דמפסיקין בו והקשה ע"ז וז"ל והלא הם אמרו שכל מצוה אחת אם הפסיק וסח בינתיים אינו חוזר ומברך כמו בהלל שמברכין קודם לקריאתו ואעפ"כ בין פרק לפרק פוסק ולא הוצרך לחזור ולברך וכו' עכ"ל, הרי דמפרש לדברי הגאונים דטעמא דמפסיקין בו הוא טעם על עצם הברכה, דלהכי א"א לברך עליו בשביל ההפסקה, אולם מלשון המרדכי שכתב לפי שמפסיקין בו ואינו אלא כקורא בעלמא, נראה שמפרש לדברי הגאונים כמש"כ, דהא דמפסיקין בו הוא רק סיעתא לעיקר הדין דהלל זה אינו נאמר בתורת קריאת ההלל רק בתורת אומר שירה כמו שהביא הר"נ בשם וזהו גם טעמא דמפסיקין בו ואומרים אותו לחצאין וכמש"כ למעלה, וממילא ל"ק גם קושיית הרמב"ן הנ"ל.

שוב הראו לי בברכה משולשת ברכות דף ל"ה בתוס' רי"ח ובתוס' הרא"ש על הא דאמרינן שם שאין אומרים שירה אלא על היין שכתבו וז"ל הרבה שירות מצינו בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחים וכו' וכן בלילי פסחים ובמלחמה כדאשכחן ביהושפט וכו' עכ"ל, ולכאורה מ"ש הני תלתא הלל דנקטי הלא איכא י"ח ימים שגומרין בהם את ההלל. אלא ודאי הדבר מבואר כמש"כ דשאני הני תלתא הלל דיסודם הוא דין אמירת שירה ולא ככל הלל של י"ח ימים שיסודו הוא דין קריאה ולא שייך כלל להך מילתא דא"א שירה אלא על היין.